

OCHRONA PRZYRODY

Alicja Zemanek

Przyrodnicy UJ stworzyli w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. teoretyczne i praktyczne podstawy ochrony przyrody w naszym kraju. Spośród botaników do pionierów należał Marian Raciborski. Jego ogromne zaangażowanie w sprawy ochrony wartości przyrodniczych kraju wynikało nie tylko z motywów naukowych, ale także z pobudek patriotycznych, wychowawczych i moralnych. W swoich pracach (m.in. opublikowanej w okresie zatrudnienia w UJ publikacji *Badanie i ochrona*

zabytków przyrody (1914, wraz z Ludomirem Sawickim) sformułował cele, zadania i motywy ochrony przyrody oraz podał kryteria i naukowe podstawy inwentaryzacji i dokumentacji „zabytków przyrody”¹⁹. Władysław Szafer, który przejął wiele idei mistrza, stał się z czasem jednym z najbardziej zasłużonych dla ruchu ochroniarskiego uczonych w tej części Europy. Oprócz setek artykułów opublikował pierwsze syntetyczne opracowania dotyczące ochrony gatunkowej roślin w Polsce (m.in. 1958), a także pionierski w skali światowej podręcznik tej nowej, interdyscyplinarnej gałęzi wiedzy pt. *Ochrona przyrody i jej zasobów. Problemy i metody* (t. 1–2, W. Szafer red., 1965), przetłumaczony na język angielski (1973, jednotomowa wersja). Założył pierwsze polskie czasopisma z tej dziedziny, m.in. „Ochronę Przyrody” (1920) ukazującą się do dzisiejszego dnia, od 2001 r. jako „Nature Conservation”. Kontynuując szeroką działalność organizacyjną sprzed wojny, był od 1948 r. reprezentantem Polski w Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (International Union for the Protection of Nature, przekształconej później w International Union for Conservation of Nature and Natural Resources — IUCN). Przez wiele lat patronował wszystkim ważniejszym poczynaniom ochroniarskim w Polsce. Z jego inicjatywy lub przy czynnym współudziale powstało sześć parków narodowych oraz kilkaset rezerwatów. Nic dziwnego zatem, że przez wiele lat używano nieoficjalnie słowa *szaferowcy* dla określenia osób walczących o sprawy ochrony przyrody.

W drugiej połowie XX w. rozwinął się dynamicznie ruch ochrony środowiska. Botanicy należący do krakowskiej szkoły geobotanicznej przyczynili się do poznania wielu faktów służących nowoczesnej strategii ochrony bioróżnorodności. Do osiągnięć należy wypracowanie koncepcji czynnej ochrony przyrody w odniesieniu do wtórnych zbiorowisk roślinnych, np. łąk kośnych czy pastwisk, których utrzymanie wymaga działalności człowieka. Bogumił Pawłowski sformułował pojęcie tzw. powierzchni niezmiennalnych, na których byłby zachowany dotychczasowy tradycyjny, ekstensywny sposób użytkowania (PAWŁOWSKI 1950). Do pionierów w tej dziedzinie należy również Anna Medwecka-Kornaś, która zwróciła uwagę na to, że sukcesja zachodząca w półnaturalnych murawach i zaroślach kserotermicznych połączona z wkraczaniem drzew powoduje zanikanie cennych światłolubnych gatunków i zespołów (MEDWECKA-KORNAŚ 1977). A. Medwecka-Kornaś redagowała pod względem naukowym pierwszą mapę parków narodowych i rezerwatów w Polsce (1969), opracowała też wiele artykułów, np. na temat ochrony szaty roślinnej obszarów leśnych (1994). W latach 1968–1971 była członkiem Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody. W 1982 r. została laureatką nagrody Van Tienhoven International Prize przyznawanej przez F.V.S. Foundation z Hamburga za działalność naukową w zakresie ochrony przyrody.

Wiele punktów programu badawczego Instytutu Botaniki UJ w przeszłości i obecnie wiąże się z zagadnieniami ochrony bioróżnorodności. Podstawowe znaczenie mają regionalne opracowania geobotaniczne, zawierające listy rzadkich i zagrożonych gatunków. Wydano książki poświęcone przyrodzie parków narodo-

¹⁹ Zob. *Bibliografia*: Mirek, Piękoś-Mirkowa 2007: 215.

wych: Ojcowskiego (1977, 2008, z udziałem A. Medweckiej-Kornaś), Bieszczadzkiego (Winnicki, Zemanek 1998, wersja angielska — 2001, wersja polsko-angielska — 2003, 2009), Gorczańskiego (2006, z udziałem A. Medweckiej-Kornaś) oraz Magurskiego (Górecki i in. red. 2003; A. Górecki, B. Zemanek red., 2009). Trudno przecenić znaczenie *Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce* (Zajac A., Zajac M. red. 2001), a także, redagowanych przez tych samych autorów, atlasów roślin chronionych. Ukazały się też atlasy dotyczące mniejszych obszarów, zawierające fotografie roślin, jak np. *Atlas roślin chronionych, rzadkich i ginących gminy Chrzanów* (2000) E. Dubiela, S. Gawrońskiego i Piotra Grzegorzka. Wiele osób brało udział w tworzeniu planów ochrony szaty roślinnej parków narodowych: Bieszczadzkiego, Gorczańskiego, Magurskiego, Ojcowskiego i Pienińskiego, oraz rezerwatów okolic Krakowa. Pracownicy Instytutu uczestniczyli w przygotowaniu syntez dotyczących gatunków ginących i zagrożonych, z których najobszerniejsza to *Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe* (Róża Kaźmierczakowa, Kazimierz Zarzycki red., 2001). W analogicznej syntezie dla Karpat — *Czerwonej księdze Karpat Polskich. Rośliny naczyniowe* (Z. Mirek, H. Piękoś-Mirkowa, red., 2008) autorami opracowań wielu gatunków byli m.in. Wacław Bartoszek, Józef Mitka, Agnieszka Nobis, Marcin Nobis i Maciej Kozak.

Opublikowano dziesiątki popularnonaukowych artykułów i książek dotyczących różnych aspektów ochrony bioróżnorodności. Z praktyką ochroniarską wiążą się liczne ekspertyzy naukowe wykonywane na zlecenie różnych instytucji.